

LŐRINC PÉTER

A SZABADKAI NÉPKÖR ARCKÉPÉHEZ (1872—1918) — 2.

IV. A NÉPKÖR NAPTARA

A Népkör nem volt örök életű Szabadkán és nem is volt az egyedüli művelődési egylete a szabadkai magyarságnak (és bunyevácságnak). Tulajdonképpen nem is volt tisztára művelődési egylet, legalább ugyanannyira vagy csaknem teljesen politikai kör volt, a 48-asok függetlenségi pártköre, amelyből irányították a városi 48-as politikát, de néhanapján a parlamenti választásokat is, aminthogy az akkori politikai pártok is főleg, szinte kizárólag, oly „választási pártok” voltak, amelyek csupán egy-egy képviselő-választási kampány idejére elevenedtek meg és váltak tevékenyvé: a két-két választás közötti parlamenti összejövetelek idején csak mint passzív hírlap-olvasók igyekeznek értesülni képviselőik parlamenti tevékenységéről.

A Népkörön s a már szintén említett Pučka kasinán kívül egyéb egyletek is voltak. Természetesen időszakunk Szabadkáján. Egy cikk (27) szerint „mindenesetre több (egylet — L. P.) van, mint amennyire Szabadkának ez idő szerint szüksége van. Ezek az egyletek legnagyobb részt közművelésiek-társadalmiak. Részben politikai is. Ilyen pl. a Népkör, amely inkább politikai egyesület, mintsem társadalmi, Köztudomású, hogy ez a régi balpártnak volt gyűlhelye, ott tanácskozták-tárgyalták meg városunk ügyeit. Az országos képviselők választásáról is ott intézkedtek először... Szóval intézkedtek abban politikailag, és a Népkör nevében tömörítették össze híveiket.” A többi egyletet a lap „többé-kevésbé társadalmi(nak), közművelődési”-nek tartja.

Legrégibb közöttük a Nemzeti Kaszinó, az „értelmiségiek” fészke — ezt illetné hát meg a vezérszerep, a kezdeményezés. (28) „Csak ezután jönnenek egyéb egyleteink.” A Népkörön kívül a Polgári Olvasókör, az Iparos- és a Katolikus Legényegylet. A két utóbbiról még nincs mit mondani a lap szerint —, alighogy megalakult,“ ... az általános közügy érdekeinek kifejtése címen — még ma nem jöhetnek számba”. (29) Itt van azután a Pučka kasina — amely azonban sohasem volt és nem is lesz „Kaszinó”, hanem csupán „Gazdasági kör”, (30) valamint a „szerb-horvát čitaonica” (a lap tette idézőjelbe). „Ez már többé-kevésbé társadalmi irányú egylet-nemzetiségi jelleggel és irányzattal”, de ezt a lap a bunyevác Pučka kasinával szemben nem hangoztatja, talán még nem véve észre a bunyevácok öntudatra ébredését. Ezért — az „egyebek” közé, bunyevácok, sokácok közé, sorolja őket, külön választva ezeket a „szerb-horvát”-októl!

A Népkört viszont politikai egletté nevezve ki, csupán a Polgári Olvasókört (a kispolgárok körét) és a Nemzeti Kaszinót (a nagybirtokosok és nagypolgárok körét) tartja ez az 1890-es hírlap művelődési egyletnek. A „kaszinó mozdulatlan”, ha mind vezetősége, mind pedig tagjai is „érdemesek” is, mert valami hiba folytán tagjainak száma 1840 óta csökkenőben van — alig éri el már a kétszázat. Rekonstrukcióra volna itt szükség! A Polgári Olvasókör (31) „az igazi demokrácia eszméinek leghívebb terjesztője, az eszme barátainak, híveinek összejöveteli helye”. E közszellem legfényesebben nyilvánult meg a januári — bálon (!) — írja a lap e szabadelvű párti bálakat rendező olvasókorról, amelynek demokratikus mivolta tehát

a bálokon nyilvánult meg, ami persze csak arra mutat, hogy a lap maga is a szabadelvű párt közlönye.

Bizonyára azért szólja le ez a lap ugyanitt (32) a Népkört, „amelynek báljai már nem az egykoriak, nem a régiek...” ... a »Népkörnek« (eredeti idézőjel) előkelő polgáraiból alig jelent meg néhány tag.” „A polgárcsaládok teljesen hiányoztak, az értelmi osztályból megjelent 7—8 tag még este 10 óra előtt csaknem észrevétlenül eltűnt...” „A népet megbecsüljük. Hanem az igazat megmondani szabad. Ohajtandó lenne, hogy a »Népkör« a társadalmi convenientiára (sic!) és érdekekre nagyobb gondot fordítson.” Ez a mondat (melynek három szavát én húztam alá — L. I.) minden bizonynyal arra mutat, hogy a Népkör ez időben kezdett kispolgárvá válni, a mesterek és talán mesterlegények otthonává is alakulva át, ami miatt ez után — ha nem is harcolt ellenük — legalább nem állt többé a polgári tőkés-birtokos érdekek mellé, sőt talán itt-ott, némileg, munkás, azaz helyesebben mesteri és mesterlegényi érdekeket kezdett képviselni. Más szóval: Szabadkán ez időben (1890) a Népkör azaz a 48-as függetlenségiek, már a dolgozó nép — nem szocialista — köreiben talált tanyát, míg a Nemzeti Kaszinó és a Polgári Olvasókör a kormánypárt (Szabadelvű párt) híveit tömörítette egybe: a birtok és tőke polgári urait.

A Kaszinó az 1860-as években valódi társadalmi tényező volt, a nemzeti eszmék ébren tartója. Ez időben a sok táncmulatság, vigalom, hangverseny a Kaszinót „nélkülözhetővé tette, s az most félre is vonult a nyilvánosság teréről”. 1881-ben újra felvette az 1840-es Nemzeti Kaszinó nevet, azzal a céllal, hogy a „*művelt társadalmi* (én húztam alá — L. P.) elemeket szorosabb személyes érintkezésre és társalgásra egyesíteni és — politikai célok kizárásával — „*társadalmi* eszméket kivitelre segíteni” igyekezzenek. Ha tudjuk, hogy minden társadalmi egyesülésnek van (tudatos vagy nem tudatos, nyílt vagy rejtett) politikai célja is, úgy itt az uralkodó osztály „*társadalmi eszméit*” nyilván, sőt bátran azonosíthatjuk bizonyos politikai céllal is. Iványi azután a politikai olvasóköröket ismerteti, amelyek már 1867—1872 között létesültek tisztára és bevallottan (tudatosan) *politikai céllal*: Ezek Deák-pártiak és balpártiak voltak. 1871-ben alakult meg a Deák-kör. (34) 1872-ben pedig a balpárti Népkör: elnöke dr. Zomborcsevics Vince volt, aki fényes bankett elnyitotta meg a kör „legényegyletét”, tagja volt a polgármester-főispán (Lénárd Máté) is, de városi politikával nem foglalkozott. Inkább országos — parlamenti *kormánypárti politikát folytatott*. (Ezek, később is, az én aláhúzásaim — L. P.) 1875-ben, a balközép- és a *Deák-párt* egyesülésekor, a Szabadelvű Párt megalakításakor a *Deák-kör* a Szabadelvű Párt köré lett. Szabadkán azonban hiába hívta fel a Szabadelvű Párt a balpártot az egyesülésre, fúzióra, a balpárt békületlenül maradt, talán azért is, mert bízott a szabadkaiakban, azok ultramontán törekvései miatt, amint a klerikalizmus és a függetlenségi eszmék összecsapásáról már kezdetben is megemlékeztünk a Népkör alapítását megelőző sajtóvita ismertetésének fejezetében. Iványi szavaival élve, a balpárt így gondolkozott. Szabadkán velük „nem lehetett fuzionálni — konfúzió nélkül...” Így megmaradt a külön Népkör és külön Szabadelvű Kör a városban. Viszont 1880 körül a bunyevác „népelem” (?) akcióba lendült és a polgármestert lemondatta: „ez megtörte a Népkör tekintélyét és befolyását.” Fennáll ugyan továbbra is, de *politikai jelentőség nélkül*, míg mellettük két új egylet is alakult, a Polgári olvasókör és a Pučka kasina. Majd a Szabadelvű Kör is lejárt a magát és ezért Polgári Olvasókör (35) néven újjászervezkedett, hogy kulturális tevékenysége mellett a magyar polgárságot egyesítse keretei között, míg Mamuzicék a szintén kormánypárti bunyevác polgárságot szervezték a Pučka kasina helyiségeiben, „némi klerikális színezettel”. Így lett Laza Mamuzic 1881-ben kormánypárti képviselő, majd 1884-ben „bevették a városház kapuját” is. Ily módon a Polgári Olvasókör és a Pučka kasina lettek a „hatalmi párt” táborai, és itt csinálták a városi politikát is, mint azelőtt a Népkörben. A 48-asok ez időben levitézlettek, és ez kihatott a Népkör általános válságára is. Mukitsék (János, Aurél, Ernő, majd Simon, Varga Károly) a Népkör támogatásával és annak élén a függetlenségi balpárti (esetleg 1875-ig balközéppárti) erőket egyesítették, főleg a városi politikában. Így lett Mukits János (ez időben már elmagyarosodott) polgármester mint

a Népkör elnöke, meghódítva a kör útján a város „értelmiségét”, (36) majd 1875 után is megőrizte különállását, nem olvadva bele a Szabadelví Pártba. Tekintve, hogy 1875-ben megszűnt a Balközéppárt; a Népkör csupán a 48-as Függetlenségi Párt köre lehetett ezután. Míg Mukits volt a polgármester, a Népkör virágzott, „tényező maradt”, ő intézte a város felszabadulásának száz éves ünnepségét is. Majd amikor Mamuzicék (azaz ettől fogva Mamuzsics és Mamuzsits — L. P.), a Szabadelví Kormánypárt, vonultak be mind a városházára, mind az Országházba is (1881, 1884), ami a Szabadelví Párt győzelmét jelentette Szabadkán is, a Népkör hanyatlani kezdett. Ekkor lett — Varga Károly, a népkörös 48-as Varga helyett. — Mamuzsics, a képviselő polgármester is. A Szabadelví Párt egyre erősödött (uralmon: 1875—1905), a Népkör erőtlen ellenzékbe szorult, s így — ha „naptárról” van szó — ez is elég jelentéktelen működést jelzett: politikai tevékenység helyett, sőt komoly kulturális tevékenység helyett is „főleg táncvigalommal egybekötött társasvacsorákat”, „dízvacsorákat — díszlakomákat” emlegettek a hírlapok is ekkoriban vele kapcsolatban.

1879-ben még ők rendezték a város felszabadulásának száz éves ünnepségét, ami némi politikumot is jelethetett, hiszen a feudális város szabad királyi — azaz polgári — várossá válásának századik évfordulóját jelezték. Szabadka is királyi, azaz inkább is császári segítséggel, pénzen vásárolva „küzdötte” ki polgári szabadságát (1779-ben): Mária Terézia idején, az ő nevét véve is fel a harcos Subota Vrlic neve helyett (Jovan Nenad és Subota Vrlic 1527 egyes értelmezések szerint ezt jelentené Subotica, míg más értelmezés szerint a „Zabadka” lett volna az eredeti név, amely annyit jelentett volna, hogy a — teleszkai — dombok gerince mögötti (za-bat-ka) város, de semmiképpen sem „szabad” város L. P.) városuk neve gyanánt. Pénzért vásárolták a királytól (mint Zombor vagy Újvidék — Novi Sad is jóval előbb) polgári szabadságukat, polgári kiváltságukat, a szabadkaiak is, és az valóban polgári-tökés jellegzetességre mutatott a XVIII. század feudális keretei között. Tökés kiváltságokra a hűbéri kiváltságos világban, ami a tökés fejlődés felé vezető utat nyitotta meg a város polgársága előtt — a városi nemesek és „nemtelenek” (a „nemes” ellentétéként L. P.): nem hűbéresek és nem polgárok rovására! Az új kiváltságos, osztályokra bomló társadalom felé vezető utat jelentette tehát a szabad királyi városi jog, ami azonban így is egy új társadalmi rendszer felé vezető út kezdetét jelezte a városban: tehát valóban megünnepelni való eseményre mutatott. Így látta ezt a polgári „királyi” város is, amely a népkörös polgármester, Mukits János elnöklété alatt ezt az ünneplést elhatározta, habár a főispán ekkor is (a kormányt képviselő szabadelví) Gromon Dezsó volt, akire bízták (a 48-as népkörösök) polgármesterük helyett az ünnepségek megnyitását: a nagybeszédet is a liberális politikus — Zomborcevits Vincére bízva! Elhatározták — 48-as polgármesteri irányítás alatt és kezdeményezésre — azt is, hogy „beszerzik” (megfestetik) Mária Terézia (a szabad városi privilégiumot árusító) császárnő képét és „Ófelsége a magyar királyhoz” (a 48-at 49-ben leverő) Ferenc Józsefhez hódoló feliratot intéztek. A díszbeszédet is (300 terítékeset) a 48-as polgármester „fogja adni”, míg az egykori kiváltságokban nem részesült nép számára külön népünnepélyt fognak rendezni „címeres nagy ökör sütésével és 150 akó bor kimerésével, amelyre a pénz közadakozás folytán eddigeli befolyt”. Ezért „tehát kívánatos, hogy a közönség nádcsővel lássa el magát, mert különben szomjan marad”. (37) Ugyanakkor, hogy a művelődési egyesület kulturális tevékenysége is biztosítva legyen, „el lett rendelve városunk monográfiájának 100 arany pályadíj melletti megírása is”, tekintve hogy a polgárság jó egyetértésben él s „a régi visszavonulásnak még csak árnyéka sincsen meg”, hiszen a polgármester Mukits oldalán ott állott Mukits Ernő, a 48-as képviselő, de a szabadelví főispán, Gromon Dezsó is. Mégis nehogy valahogy az ünneplésnek teljesen hatósági jellege, színezete legyen, a Népkör külön népünnepélyt is fog rendezni. Az ökörsütés és nádszál-borszívás a Népkör nevében történik. Hozzá kell tenünk, hogy — habár a régi „visszavonásnak” „árnyéka sem volt” már meg — a lap ellenzete az ünnepségek kettősségét: „száz és egy okból legcélzzerűbbnek tartottuk volna, ha az ünnepély megtartásában csakis a hatóság körül sorakozunk”, és ha „osztály-, vallás- és pártkülönbség nélkül hozzájárul va-

la szavazatával és adakozásával a közönség". „Így marad ez tisztára népköri rendezvény. A banketten azután felköszöntőt tartottak mind a 48-as Mukits János (a „házigazda” polgármester), éspedig öfelségére és a (szabadelvű (kormányra meg főispánra, így a szintén 48-as képviselő, Mukits Ernő a hazára és a szabadsághősökre, a költő Jámbor Pál pedig a szabadkai földekre, szántókra és a honszeretetre ürítette poharát. Gromon Dezső, a kormánypárti főispán azt említette fel dicsően beszédében, hogy mikor átvette a főispáni hatalmat, arra figyelmeztették, hogy e város „radikális elenzéki (és) sok baja lesz vele; azonban örömmel győződött meg arról, hogy a város lakói hű és jó hazafiak...” A *Népkör* azután külön társasvacsorát is rendezett, amelyen újból számos felköszöntő hangzott el, a „kulturális” tevékenységet bizonyítandó. (38) Ugyanakkor a városházán „300 láng világitá Mária Terézia dicső királynéknak (sic) arcképét”. (39)

Talán ez az 1848-as és 1875-ös együttműködésen alapuló hatósági és népünnepély volt a Népkör utolsó komolyabb, eredményesebb fellépése, amelyet még ez a „balpárt” városi pártvezető és irányító szerepet játszott, miben sem különböztette meg magát és tevékenységét a szabadelvű kormánypárt tevékenységétől.

Talán ezzel is tette magát fölöslegessé s egyúttal jelentéktelenné is. Azzal hogy a kormánypárti főispán Gromon is meg volt, meg lehetett vele elégedve. Nem tartotta fontosnak ellene a harcot. Legalábbis az egykori Szabadkai Ellenőr 4 év múlva már el is parentálja (40) A *Mukits-párt és a Népkör* címen, azzal, hogy a „Mukits-párt múltjában van jelenének gyógyíthatatlan nyavalyája, mely megsemmisülését fogja teremteni. Már keletkezése, születése magában foglalta azon társadalmi bajokat és egyesítette mindazon elemeket, melyek a pártot feltartóztathatatlanul (sic!) a semmiség örvényébe terelik”. 1872-ben a Mukits-féle ékesszólás bűvös szavai hatottak, de ma már ezek, „bűverejüket elveszítették”. „A Mukits-párt éppen úgy járt vele, mint a varázsló szolgája” (a goethei Zauber-Lehring — L. P.), s ma már „az egész házat — a Mukits-pártot — elsöpri Deukalion — a Népkör — özönvize. A Zauber-Lehring „megtagadta az engedelmességet és urának urává lőn”. Oka ennek az, hogy a Munkaspárt „hadat üzent az értelmiségnek és a város vagyos polgárságának, „oly egyének kapcsolódnak hozzá”... kiknek azelőtt hadat üzent, kik jelenleg életerét képezik”; ezek nyakára nőnek és lehetetlenül teszik „maguk sem vették észre (a népköriek — L. F.), hogy az hova sodorta és dobda le őket”. De „aminek kezdete volt, annak vége is lesz”. A Mukits-párt és a Népkör „a szülők és gyermekek, a tanítók és tanítványok egymást pusztítják el vakságukban”. Ilyen balra forduló demagógiával vádolják meg tehát a lap a Népkört (míg mi éppen, elenközöleg, inkább jobbrafordulással! Azzal, hogy szava azért vesztette el bűvös hatását, mert azt nem követték tettek. S ezzel váltak demagógiává. L. P.), azért itéli is halálra már 12 évi fennállása után, 1883-ban, holott a Népkör és a Szabadelvű Párt, ha harcoltak is egymás ellen, inkább afölött folytattak vitát: melyikük ünnepli meg méltóbban Szent-István emléknapját — díszvacsorával és táncvigadalommal — vagy pedig Szent Rókus napját. (41) Hasonlóan ülték Mukits János polgármester emlékezetére is gyásznapot: ellenségük, a Bácskai Ellenőr szerint hiába fújták meg a harsonákat, „a nép meg nem mozdult”. A gyermekcsoportokat kivitte a Népkör az utcára, de a választópolgárok nem vonultak ki. Voltak szónoklatok, volt megrendezett fáklyásmenet, de utána a nép feloszlott. „Szóval sem fent, sem pedig lent — értjük a szélsőpártnak osztályait — semmi öröm és lelkesedés...” Így — a lap szerint — a Népkör újból bebizonyította, hogy „hiába erőlködik, mert a nép, a választópolgár se nem érez, se nem gondolkodik vele...” (42)

Ezentúl a Népkör politikai és kulturális tevékenységét, az egykorú sajtó szerint, főleg farsangi bálak, társasvacsorák, táncvigalmak, mulatások töltötték ki, amelyeket különböző alkalmakkor rendeztek. Az okot — adataink szerint — 1) a bunyevácok „kiundorítása a körből” és azoknak különválása ebből kifolyólag, de csatlakozása is egyúttal a magyar liberálisok táborához, esetleg a bunyevác Puccka kaszinóhoz; 2) tevékenységük hozzásimulása a Szabadelvű Párt tevékenységéhez szolgáltatta, ami által a főmegek szemében fölöslegessé vált, mert a pusztá szavak nem pótolhatták a

tetteket. Hiszen fáklyásmenetek, bálak, vacsorák sorakoztak csupán egymás után a Népkör „naptárában”, legtöbbször ugyanazokon a napokon, amelyeken a szabadelvűek is felvonultak, vacsoráztak és táncoltak, tekintve hogy Szent Istvánt ugyanúgy ünnepelelheték a 48-asok is, akár március 15-ét a liberálisok. (43) Ha talán az ünneplés stílusa nem is volt egyforma, mert a Népkör Szent István napjára népversenyt is rendezett, amelynek díjaira a nép adakozott is; így Mukits Iván, maga Mukits János vagy Varga Károly is az élenjáró 48-asok is adakoztak. Talán éppen az ilyen „népversenye” vonzották a közönséget, hiszen a női szépségversenyen „a megjelentek száma 2500-ra tehető” (?), persze a 48-as lap értesülése szerint. (44) A város bortermő polgárai megünnepelték Orbán napját is, s a *Népkör* árusította hozzá a jegyeket, és helyiségei előtt gyülekeztek is a polgárok, majd a vághíd előtti térre vonultak, ahol sátrak alatt tartották meg a mulatságot, (45) míg az 1886-os Szent István-napi „nagy népmulatságon” 6—800 egyén jelenlétét állapította meg a 48-as lap, a társasvacsorán is 1800-an vettek részt (?). A végverseny is — amelyet Mukits Simonék rendeztek — „várakozáson felül sikerült”. A győztesek persze „gyönyörű ajándékokkal lettek kitüntetve”, amelyeket közadakozásból teremtett elő a Népkör. Volt szépségverseny, csárdásverseny, kólóverseny (!) és — ivóverseny (?), de azután „akadályfutó zsakverseny és fenyőoszlop(ról díjat leszedő) verseny.” Sajnos a kulturális versenyszámok újra elmaradtak. (46) Így igyekezett a Népkör újabb tömegekre tenni szert kulturális-társadalmi tevékenysége számára, amely azonban elmaradt. Lehet, hogy a kör népszerűsítése a városban valóban újra sikeres volt, mert még ebben az esztendőben megrendezhette, szervezhette harcát egy újabb hazafias ügyben, a Janszki-ügyben, amelyről a pártlap így írt: „Az egész országban, hol a polgárságot a hazafiasság érzetének legparányibb tüze is lelkesíti az ismeretes Janszki-Edelsheim ügyben. a felháborodás, a megsértett nemzeti önérzet elkeseredésével törvényhatóságok, városok (...) nép és törvényhatósági közgyűléseken adnak tiltakozásaiknak kifejezést...” s kérnek elégtételt „a nemzet becsületén ejtett csorbáért”. A lap maga is agitált egy népgyűlési tiltakozás érdekében, hogy a kormányhoz és országhoz forduljanak elégtétel ügyében „a nemzet kegyeletes érzelmeinek durva bántalmáért.” Mukits Simon, ekkor a Népkör alelnöke, tartott az ügyben beszédet az értekezleten oly irányban, hogy szervezzék meg a tiltakozó népgyűlést, de nem a Népkör kezdeményezésére, mert ez nem pártkérdés és a többi egylet, párt aligha venne részt, ha pártiniciatívára gyűlnének össze. Varga Károly, az elnök lépett érintkezésbe az egyletek és a Szabadelvű Párt vezetésével, de sikertelenül. Mint a lap írta: Az úri osztály azt hiszi, hogy a haza s a társadalom iránt (sic!) kötelességét lerója (sic!), ha úri passzióknak él. Mit törődik azzal, hogy a nemzeti hagyomány iránti kegyeletlen durva sérelmet követnek el. Városunk intelligenciája egy idő óta minden közügytől távol tartja magát... Mamuzsics Lázár és Agoston (Agó) városunk hazafias jó hírnevét veszélyeztetik.

Így tehát a Népkör 1886-ra, talán alapos eszközökkel, de, akárhogy is, újból tudott volna és kívánt is társadalmi-politikai akciókat szervezni, de ilyenmő készsége megtört az „osztályharcos” ellenálláson. Az „úri osztály” és szabadelvű kormány pártja távol tartotta magát a kispolgárság, parasztság pártjától és annak lapjától, a Szabadságtól. Mégis az ily 48-as jellegű akciók hathattak volna csupán a Népkör jelentőségének emelésére, persze nem az osztályegyüttműködés vonalán, hanem a külön szervezkedés és külön akciók vezetésének síkján. Az együttműködés a Szabadelvű Párttal nem vezetett sikerre. A Népkör akkor követte el a hibát, amikor nem különítette el magát az ellenpárttól, hanem hasonló politikát igyekezett folytatni — sokszor feleslegessé téve magát ezáltal. (47) Így azután hamarosan újra csak tűzkárbiztosító egyesület szervezésén fáradozott, (48) társasestélyt rendezett, amelyen a mindenható kérte, adja, hogy Szalay szerkesztő felgyűljön, folytathassa munkáját „a demokrácia küzdelmében”, (49) miközben a farsangi bálát kénytelen arra használni, hogy könyvtára bővítésére 415 forintot fordítson a bál tiszta jövedelméből. (50) A vezetőség tagjai ez időben (51) Varga Károly (elnök), Szalay László (elnökhelyettes) Mukits Simon és Gyelmis Gerő (alelnökök) stb. voltak, akik azután március 15-én újra tár-

sasvacsorával ünnepelték, amelyen 350 értelmiségi és ipáros vett részt, s amelyet Szalay László „alkalmi tószta” nyitott meg március 14-én, hogy azután másnap a Szt. Teréz-egyházban istentisztelet tartassék, mert már „ideje volt”, hogy a napról „méltóan emlékezzék meg városunk is”. (52) 1887-ben is csupán a Népkör ünnepelte meg e napot „szerény otthonában”, míg „A szabadelvűek meggyászolták!... a Mamusich (Mamužić — L. P.) szövetkezet gyászol. Gyászmisét mondtattak... Még színészeink is megfeledeztek e napról. Egy francia színművet adtak... Szomorú, de igaz”. (53)

Ekkor már igyekezett a Népkör újra kielelni a két párt között fennálló ellentétet, mint 1888-ban is, amikor lapjuk, a Szabadság arról emlékezett meg, hogy csak a Népkör, „szűkebb körben ugyan” de megünnepelte Kossuth Lajos neve napját, míg „Az Antunovics-Mamuzsics szövetkezet törpéi tüntetőleg elmaradtak...” (54) De e „szűk körben” való ünneplésnek talán éppen az volt az oka, hogy tömeges pártakciók szervezése helyett ilyen „társasvacsorával egybekötött táncvigalmak” rendezésével kívánt a Népkör mozgalmat szervezni, s a tömegakciókat is csak ökörsütés és szépségverseny formájában tudta elképzelni. (55) És még egyre azon sajnálkozik, hogy az előkelő közönség külön vált tőle és külön vigalmakat tartott! Talán azért is, mert elnöke, Varga Károly maga is „ügyvéd és földbirtokos, köri elnök és volt függetlenségi orsz. képviselő” és a márciusi ünnepet másként nem tudja elképzelni, mint szent mise után, amelyet a prépost esetleg „egészen díjtalanul végez”, akárcsak a zenekar is. (56) Ez volt valószínűleg az oka annak is, hogy — gyöngének érezve magát, úgy érezve, hogy „egykori feladatának ma már többé meg nem felel” — értekezletén azt indítványozta, hogy „olvadjon be az újonnan alakítandó Apponyi-körbe” — vagy pedig „töröltessék a Népkör végleg el”. Az értekezlet célja mégis az lévén, hogy „az uralmon levő többségi párttal szemben szervezkedjék” a Népkör, mind Varga Károly, mind Szalay László ellene volt ez indítványoknak — a függetlenségi pártot éltette. Egyelőre képtelenek voltak határozatot hozni, s így tovább tengtek-lengtek a világűrben, mégis anélkül, hogy feloszlottak vagy beolvadtak volna a nagybirtokos „agrárius” és klerikális, jobboldali mérsékelt ellenzékbe. (57) Ez az oka annak is, hogy 1889-ben is abban merült ki tevékenységük, hogy Kossuth neve napján társasvacsorára üljenek össze, (58) hogy népmulatságot rendezzenek Szent István napján, (59) vagy megünnepeljék március 15-ét. (60) A 80-as években a Népkör tehát éppen csak hogy létezett, fennállott és itt-ott jelezte ideiglenes fennállását — ünneplési naptára útján.

Nem voltak különbe — a Népkör számára — az 1890-es esztendőik sem. Hozták az 1891-es farsangi bál „táncvigalmát”, amely azonban „minőségben az egykor megtartott bálok” árnyékában sem lehetett, (61) március 15-ke megünnepelését, de az Iparosifjak Önművelődési Köre, sőt ekkor már a kormányon lévő Szabadelvű Párt Polgári Olvasóköre és a gimnázium is ott voltak az ünneplők sorában. Igazán nem lehetett már nagy a különbség a 67-esek és 48-asok között, (62) hiszen a bálozásban, farsangolásban egyek voltak. 1894-ben azután újból hiába igyekezett a Népkör kitűnni Kossuth-pártiságával, mert a Kossuth Lajos halála alkalmából rendezett gyászünnepeken a „Szabadka lakossága több mint harmadának jelenlétében megtartott gyászünnepeken” a 48-as honvédeken, a testületeken, egyleteken kívül már maguk a hatóságok is résztvettek, sőt a Nemzeti Kaszinó, a Polgári Olvasókör, de a bankok, nőegyletek és a löverseny-egyesület stb. stb. is. A Népkör itt már szinte elvesztett jelenlétével. A löverseny-egyesület élén Törley Gyula földesúr díszmagyarban jelent meg például, visszavárászolva „a régi jó táblabírák” 48 előtti hűbéri légkörét: Kossuth Lajos és a debreceni detronizáció tiszteletére. (63) Társasvacsorákkal ünnepelik már március 15-ét is, a Népkörön kívül, a Katolikus Legényegylet stb., sőt az Uri Kaszinó is. (64) Vagy pedig olyan beszédekkel, amelyet Farkas Zsigmond is tartotta, s amelyben a szép, gyűjtő, szavak frázisokká aljasodtak, amikor egy mondatban vagy egy szónoklatban kaphattak helyet „Kun László szerkerének csikorgása, a Tiborcók jajszava és a Dózsa György népének üvöltése”, meg a „középkori állam elavult szokásokkal, túlélt intézményekkel,” „egy kicsi csoportja a kiváltságos osztálynak az elnyomott nép milliói között...”, meg egy ilyen március 15-ke, „amidőn egyetlen hatalom szavá-

val (?) a jobbágyok, a fehér rabszolgák millióiból egységes szabad nemzetet teremtett" (lehetetlen itt másra, mint a császárra gondolni — L. P.) az oly megállapításokkal, hogy volt az országnak „királya, aki oly nagygyá, oly hatalmassá tette honát, hogy a költő szerint magyar tenger vizében hunyt el éjszaka, kelt, dél hulló csillaga" (amely már a külön új „magyar imperializmusra" mutatott! L. P.). Így kaphatott e beszéd végül is olyan fordulatot, amely már egyként éltette a hazát, a nemzetet és azt a Ferenc Józsefet, aki „hatalmas szóval teremtett új világot", orosz cári segítséggel éppen leverve azt! (65)

Így volt ez már az összebékítő, szolid Széll Kálmán miniszterelnöksége idején is, amikor március 15-két egyként ünnepelték Szabadkán is a Nemzeti Kaszinó, a Polgári Olvasókör, a 48-as Ipartestület és a Népkör, amelynek ünnepségén a VI. kör polgársága előtt Mukits Simon és Varga Károly, a bankár beszélt, és amely a „legközelebbi országos követválasztásokra vonatkozólag" zászlóbontás is volt, amennyiben a Függetlenségi Párt polgárai dr. Mukits Simon jelölése mellett állást foglaltak. „Mégülte ezt a napot a kereskedő ifjak társulata (a vacsorán Szeibenburger Károly beszélt Mezei Béla bandájának zenéje mellett)", a Magyar Asztaltársaság (itt egy írrok a *Talpra magyart* szavaltá, hogy utána a királyt, a 49-es Ferenc Józsefet éltessék!), a Szabadkai Gazdakör, a tanintézetek és a Katolikus Legényegylet is, úgyhogy a Népkör szava, hangja itt is jelentéktelenné süllyedt és kulturális rendezvény helyett — képviselőjelöltet választott, (66) szerencsés kézzel választván ki dr. Mukits Simont, mert őt azután sikerült is képviselővé választani, úgyhogy egy év múlva már őt is ünnepelték neve napján, február 18-án, szép beszéddel is üdvözölve a 2. kerület „nagyságos képviselő úr"-át: „A Mukits név újra irányt, elvet", célt jelent városunkban. Irányt, mely ezen haza függetlenségében (...) domborodik ki", s ahol az átadott serlegben e szavak voltak olvashatók: „A függetlenségi eszmék történetlen bajnokának, szeretetünk jeléül". (67) A „függetlenség"-et persze már csak I. Ferenc József égisze alatt tudták elképzelni és további tevékenységük is — mint már régóta, úgy továbbra is — tisztára farsangolásban merült ki. (68)

Így, ha újból feltesszük a kérdést, mi is lehet az oka annak, hogy 1872—1902 között a Népkör nem erősödött, sőt inkább hanyatlott, sem politikai, sem kulturális téren nem nyújtott valami jelentőset, érdemlegesen, maradandót, így erre továbbra is csak az lehet válaszuk: ezek az évek, különösen az 1875—1890-es esztendőök a dualizmus, a 67-es koncepció és a liberális, a szabadelvű párt erős kormányzatát képviselik, s egyúttal a „*quies non movere*" elvét (69) amely ellensége volt minden mozgalmnak, megmozdulásnak, változásnak és változtatásnak, s amely (Szabadkán legalábbis) szinte az 1900-as évekig érvényesült, vigyázva, nagyon vigyázva arra, hogy öszebékítsék a két meglevő közjogi irányzatot: a 48-at és a 67-et. Ehhez járult a klerikalizmus újabb kifejlődése is, amely „főleg 1895 óta és főleg Szabadkán, Zentán és egy-két faluban kezdett legyökeresedni, holott Vajdaságban különben nemigen vált otthonossá (1895-ben sem) a polgári házasság s egyéb vallási, egyházi-politikai reformok meghozatala után és meghozatala ellen, s ahol a gróf Zichyek vezérlete alatt megalakult az agrárius-nagybirtokosi klerikalizmus Katolikus Néppárt, amely egyes nemzetiségi pártokat is tudott — ideiglenesen! — körébe, közelségébe vonzani, s amely természetesen (akár Apponyiék stb.) a liberális kormánypárt jobboldali ellenzékét képezte, de amely éppen Szabadkán, a bunyevácok jó részét is igyekezett megszervezni, amennyiben sem a Mamuziákok Szabadelvű Pártja, sem a Mukitsok Népköre és Függetlenségi Pártja nemigen ismerték el — nem csupán a bunyevácok akár szerb, akár horvát nemzeti mivoltát (ami sokáig kérdéses volt) de anyanyelvüket és az anyanyelvükön kifejlesztett kultúrát, sőt a bunyevác katekizmust, misét és istentiszteletet sem. Így került sor arra, hogy a bunyevácok papjaik irányítása alatt harcoltak mind vallásukért (anyanyelvű mise stb.), mind pedig anyanyelvükért, esetleg — a Neven idején — nemzeti mivoltuk elismeréséért is. Messze voltak már ebben az időben: a *Bozo Sarčević* levelétől, aki Mocsáry Lajostól, a függetlenségi vezetőtől kérte meg a bunyevácok anyanyelvi jogainak elismerését. Hiszen Mocsáry éppen ezért bukott meg — mint képviselőjelölt és

mint pártvezér is — mert „fehér holló” volt a 48-asok között is, mert pártjában is magára maradt harcában, melyet a nemzetiségi törvény (1868/44 tc.) végrehajtásáért folytatott, tekintve hogy a 48-as pártban hovatovább a (magyar) Komjáthy Béla és az elmagyarosodott, bunyevác Mukitsok érvényesültek. Mert ne feledjük, nem a Mamuzicok és nem a Mukitsok veték fel és át újra a harcot a bunyevácok anyanyelvű kulturájáért (Sarčevićéktől), hanem a klerikális Paja Kujundžić (és a Neven), akik — mint a hozzá hasonlók is — rég kiléptek a Népkörből és az egyház védőszárnyai alatt igyekeztek elhelyezkedni.

Az újabb itt felmerülő kérdést egyelőre nyitva kell tartani. Azt a kérdést ugyanis: miért posványosodott el a Népkör művelődési tevékenysége éppen ebben az időben, amikor egyedüli érdemes aktivitása a könyvgyűjtésre, könyvtárszervezésre szorítkozott. Természetesen ez is érdemes és elismerendő tevékenység, de keveset ér, ha e könyvek azután nemigen forognak közkézen, ha a kultúrát a kör tagjai lóversenyekben, női szépségversenyekben és férfi ívversenyekben látják, vagy a „társasvacsorák”-kal egybekötött „tánctvialgomá”-ban. Erre is egyszerűen a kor és a Nemzeti kaszinó emberei, a Lóverseny-egyesület manírjai és a Vadászegyesület tempója nyomta rá bélyegét; az a korszak, amelyben (uram bocsá! még az első világháború éveiben is a nagybirtok urai!) számos ezer holdat bérelt ez ki magának vadászterület céljára (míg az emberek ezrei, milliói éheztek), és vadászversenyeket, agarászversenyeket rendezett... („Inter arma silent musae” — mondogatták egykoron, habár ez sem érvényes mindenkor; de talán erősebb érvényű a mondás, hogy „inter poculos” „silent musae”. Elvégre Gyóni Géza verseit 1914 előtt, de 1914 után is éppen szabadkai lapok közölték. (70) Lehet (sőt ez a legvalószínűbb), hogy a politikai-társadalmi eszmehiány, eszmei szegénység miatt posványosodott el e kör népköri művelődési tevékenysége is. A válasz egyelőre elégtelen, de bizonyos, hogy a gazdasági-politikai életmód és eszmeszegénység erősen kihat és kihathat és befolyásolhatja a kultúrát is. A Népkör keretei között a nép (mesterek és értelmiségiek is) a Törleyek, a főbirtokosok hatása és irányítása alatt állott, s ez erősen rányomhatta a bélyegét a „népi kultúrára” is. Mindenesetre ez még további kutatást igényel. A napi- és hetilapok vagy egyes történeti könyvek és emlékiratok kevés adatot szolgáltatnak mind e rejtvények megfejtéséhez... (71) Valószínű az is, hogy míg a bácskai, szabadkai művelődés történelmet, politikai elméletet (politológiát), irodalomtörténete alaposabban meg nem vizsgáljuk, ki nem kutatjuk (mint azt tettük a bánáti polgári társadalomtudomány esetében), míg csak ily alkalmi (mint a Népkör esetében) és hirtelen, rövid lélegzetű és határidőhöz kötött „tanulmányokat” folytatunk csupán, minden alaposabb kutatás nélkül fogva hozzá egy-egy tanulmány megírásához (minden rendszer nélkül), addig nem lehet szó e kérdés megoldásáról.

Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy az 1875—1890-es „quieta, non movere” időkben igaza volt az ellenzéknek politikai téren (a kulturális kérdést ez a lap nem vetette föl!): új balpártra van szükség a Balpárt és a Népkör romjain és ebbe az új pártba olvadjon be a Népkör. Persze ez a lap nem új függetlenségi pártira gondolt, hanem az Apponyi-féle „mérésékelt ellenzékre”. Másképpen történt! Új függetlenségi körbe fog a régi Népkör hamarosan beleolvadni! (72) De a XX. századi nemzeti vonalon haladó bunyevácok ekkorra elhagyják a szabadelvű (1910-től nemzeti munkapárti) vizeket. Paja Kujundžić klerikális—nemzeti Nevene az új „fehér holló” felé kezd tájékozódni, olyannyira, hogy 1912-ben Kujundžić le is fordítja Jászi Oszkár egyik könyvét (amelyet a szerb liberális Branik fog megjelentetni Újvidéken 1914-ben), hogy mindamellett is, továbbra is kitartszon a Jásziék Huszadik Századától oly távol eső klerikális síkon, aminthogy a Branik is igen távol állott — ha!adási szempontból — a Huszadik Századtól és Jászitól. De csak a haladó Jásziban bízhattak meg nemzeti vonalon!

A nemzeti kérdés akkoriban is igen fontos szerepet játszott és a konzervatív jó polgárokat hol a polgári baloldalra (Jászi), hol a kimúlt feudallizmus felé is elsodorata (klerikalizmus), ha innen vagy onnan remélték nemzeti kérdésük megoldását vagy legalábbis némi rendezését. Így a magyar nemzeti kérdés megoldását szorgalmazva (48-asok, függetlenségi) is hol

a nemzeti kérdést, hol a társadalmi kérdést tartották — elsősorban — szem előtt és sodródtak hol jobbra, hol balra az Apponyi-féle jobboldal és a Károlyi Mihály-féle baloldal között. Bácskai viszonylatban *Baloghy* Ernő és *Pataj* Sándor között. Szabadkán pedig a Balpárttól — a Népkörön át — a Függetlenségi Körig mozogtak.

Mégis éppen Szabadkán, a Katolikus Néppárt (1895) megalakulása után, kerül sor a Katolikus Kör megalakulására is, amely — mint a Néppárt maga is — csak látszatra közeledik a nemzetiségek felé, így, habár életben mind a magyar, mind a bunyevác katolikusokra is számít és mindkettő köreiből folytatja is propagandáját, a gyakorlatban mindinkább kiszorítja a bunyevác nyelvet, ugyanúgy, ahogy a liberális Mamuzsics is cselekszik. Nem csoda, hogy a klerikális Nevenék kénytelenek egész Jásziig lendülni balra, ahol, hiszik, menedékre fognak találni. (73)

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

27. Szabadkai Közlöny 1890. I. 26. 4 szám: *Közművelődési egyletek.*

28. Az akkori pártok „értelmiségit”, „intelligenciát” emlegettek ott, ahol mi ma „polgárokat” emlegetnénk. Így a Szerb Liberális Párt volt különösen nagyra vele, hogy az intelligencia pártja, míg a szerb radikálisok, szerintük, különösen a szocialisták, a „csócselék” pártja s nem valók vezetésre. Bizonyos, hogy a nagypolgárság-közpolgárság magasabb kulturális színvonalon lehetett és volt is a kispolgárságnál, proletariátusnál.

29. Ez a két egylet a kispolgárság elemeit fogta egybe, esetleg a még nem öntudatos munkásság sorait is. Ezért ily elítélő (1890-ben még nem alakult meg a Katolikus Néppárt, amely a Legényegylet sorsát majd kezébe veszi azzal a szándékkal is, hogy az egyház irányítása alá fogja a proletariátus nem öntudatos részét), ily lekicsinylő a lap alaphangja, ha őket említi.

30. A gazdasági körök a kiszegzák körei voltak, a paraszti kisbirtokosok körei tehát, amelyek még nem fejlődtek parasztpártokká, és amelyeket az OMGE (és megyei fiókjai), azaz a latifundisták (10000 holdon felüliek) és a nagybirtokosok (1000—10000 hold közötti birtokosok) igyekeztek bevonni a maguk egyleteibe tömegbázisul. Tekintve hogy itt bunyevác gazdákról volt szó, az elmagyarosodott Latinovitsok igyekeztek őket megnyerni a maguk számára.

31. Uo. *A polgári olvasóköri bálja.*

32. Uo. *A népkör táncvigalma.*

33. Iványi István: *Szabadka királyi város története II.* Szabadka, 1892.

34. Uo. 548. V. ö. Bácskai Híradó, 1875, 10. sz.

35. Uo. 548—550. L. az ott idézett sajtót.

36. Uo. 346—547.

37. Szabadkai Ellenőr, 1879, VIII. 28. 52. sz.

38. Uo. 1879. IX. 4. 54. sz.

39. Bácska, I. a 38. jegyzetet is.

40. Bácskai Ellenőr (előbb: Szabadkai Ellenőr), 1883. IX. 16.; 11 éves volt akkor a Népkör még csupán.

41. Uo. 1883. VIII. 19.

42. Uo. 1883. III. 11.

43. Szabadság, 1886. IX. 5. (36.); VIII. 29. (35.)

44. Uo. 1886. VIII. 22. (34.)
45. Uo. 1886. V. 9. (19.)
46. Uo. 1886. VIII. 29. (35.)
47. Uo. 1886. VIII. 8. (32.)
48. Uo. 1886. VIII. 1. (31.)
49. Uo. 1886. VII. 25. (30.)
50. Uo. 1886. II. 7. (6.)
51. Uo. 1886. I. 1. (1.)
52. Uo. 1886. III. 21. (12.)
53. Uo. 1887. III. 20. (12.)
54. Uo. 1888. VIII. 26. (35.)
55. Uo. 1888. VIII. 26. (35.) István-napi mulatságról is szól a Közvélemény — 1888. II. 5. (6.) —, a Népkör „szokásos évi táncvigalmáról”, amelynek megváltozott a közönsége. „Az osztály párteleméből az idén igen kevesen jelentek meg. Egyáltalán hiányzottak a notabilitások.”
56. Közvélemény, 1888. III. 18. (12.)
57. Uo. 1888. III. 25. (13.)
58. Szabadság, 1889. IX. 1. (35.)
59. Uo. 1889. VIII. 25. (34.)
60. Uo. 1889. III. 17. (11.) Mint ekkor már nem először, e napon a Polgári Olvasóegylet és az Ipartestület is ünnepelt, esetleg hébe-hóba a gimnázium is.
61. Szabadkai Közlöny, 1891. I. 25. (4.)
62. Bácskai Ellenőr, 1891. III. 29. (23.); Bácskai Hírlap, 1898. 3. sz.
63. Szabadkai Hírlap, 1894. IV. 15. (15.)
64. Szabadka és Vidéke, 1897. III. 14. (11.)
65. Szabadkai Hírlap, 1892. III. 20. (12.)
66. Bácskai Ellenőr, 1901. III. 17. (22.)
67. Igaz Szó, 1902. II. 25. (8.)
68. Szabadkai Friss Újság, 1902. I. 21. (21.) „Farsangi tájékoztató”-t közöl, amelyben az egyesületi bál naptára olvasható, köztük a Népköré is (I. 26, a Pest szállodában).
69. „Még nyugszik (a dualizmus), meg ne bolygassuk!”
70. L. a Bácskai Hírlap hasábjait.
71. Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története I—II.* Különösen a II. 543—561; Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1848—1919), Életjel*, 1973. *Id. Frankl István: 30 év Szabadka életében*, Szabadka, 1942. Ő ír a vadásztársaságokról is (37—41.). Gyelmis is bankár és a külön Dalegylet elnöke is.
72. Ellenzék, 1888. III. 25.; *Függetlenség* 1908. évi számai; *Igaz Szó*, 1902. V. 4.
73. Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó*. 189—191.